

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

На основі теоретичного аналізу робіт різних авторів та власних досліджень у статті розглядається проблема впливу особистісних якостей на формування професійно особистісних якостей у майбутніх вчителів фізичного виховання як психолого-педагогічна проблема. Автор висловлює думку про те, що становлення людини як професіонала пов'язане з розвитком її особистості, що людина розвивається та самоактуалізується за рахунок внутрішніх ресурсів.

Ключові слова: освіта, компетенція, фахівець, особистісний компонент, професійна компетенція, особистість, зріла особистість психолого-педагогічна підготовка, комунікативність, професійна діяльність, вчитель.

Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців сьогодні набуває особливої актуальності у зв'язку з істотними змінами, що відбуваються у соціальному, економічному і політичному житті України. Особливої уваги у зв'язку з цим потребують питання щодо формування у майбутніх вчителів особистісних якостей котрі забезпечать ефективність професійної діяльності без яких не можливий ні економічний, ні соціальний, ні культурний, ні політичний прогрес в нових суспільно-економічних умовах. Оскільки сучасне суспільство все більше і більше потребує знань, освіта, особливо вища виступає в якості основних компонентів людського розвитку.

Тому розвиток освіти у більшості країн світу віднесено до найважливіших національних пріоритетів. В Україні також відбувається становлення нової системи освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір. Цей процес супроводжується істотними змінами в педагогічній науці. Нова соціально-економічна ситуація в нашій країні призвела до того, що перед вищою педагогічною освітою постають широкомасштабні цілі і завдання, які полягають у формуванні всебічно розвинутої особистості спроможної включитися в процес суспільних і професійних перетворень. В українському суспільстві на сьогодні найактуальнішим залишається питання про конкурентоспроможність спеціалістів в умовах ринкової економіки, стрімких технологічних змін, глобалізації суспільства. На нашу думку, успіх вирішення даної проблеми безпосередньо залежить від працівників освітньої сфери, бо саме від професійної компетентності учителя залежить формування конкурентоздатності, ключових компетентностей учнів, їх спроможності увійти у світовий глобальний простір. Адже, конкурентоспроможність працівників це показник якості професійної підготовки, можливість реалізації професійної і особистісних якостей працівника в умовах праці [3, с. 414].

Останнім часом проблема формування професійної компетентності у майбутніх вчителів перебуває в центрі уваги багатьох дослідників. Питаннями педагогічної компетентності займалися такі вчені як С. Гончаренко, Л. Губерський, М. Євтух, В. Журавський, І. Зяюн, В. Кремень, О. Савченко, І. Надольний, В. Мадзігон, М. Михальченко. А. Маркова, Є. Барбіна, Н. Гузій, Л. Кондрашова, З. Курлянд та ін. Вчені у рамках власних психолого-педагогічних досліджень окреслювали особистісні якості, необхідні вчителю та обґрунтовували їх значущість для педагогічної діяльності.

Метою статті є з'ясувати роль особистісних якостей на формування професійної компетенції у процесі підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання до педагогічної діяльності як психолого-педагогічна проблема.

Формування професійних особистісних якостей є необхідним елементом процесу становлення майбутнього вчителя фізичного виховання як фахівця. В узагальненому вигляді професійне становлення особистості – це єдність двох процесів: формування ставлення до професії, ступеня емоційно особистісної захопленості нею та набуття досвіду практичної діяльності, майстерності. Результатом першого напряму є суб'єктивна складова професіоналізму майбутнього вчителя, а другого – його об'єктивна сторона. Обидві вони є взаємопов'язаними та взаємозумовленими, причому вихідною точкою для професійного становлення є саме суб'єктивна сторона – формування відповідного ставлення до професії та становлення професійних особистісних якостей майбутнього професіонала, котрі будуть спонукати його до набуття досвіду професійної діяльності, необхідних знань, умінь та навичок. Професійні особистісні якості будь-якого вчителя є складовою частиною його психологічного портрету, який в узагальненому вигляді містить:

- 1) індивідуальні якості (темперамент, задатки (здібності) тощо);
- 2) особистісні, комунікативні якості;
- 3) статусно-позиційні особливості – особливості його положення, ролі, відношень у колективі;

4) діяльнісні (професійно-предметні) показники.

Специфіка набору та поєднання вищезазначених компонентів визначає психологічний портрет вчителя кожної окремої навчальної дисципліни на кожному етапі навчання [6, с.160]. Професійні властивості особистості вчителя фізичного виховання зумовлені специфікою змісту дисциплін які викладаються на факультеті фізичного виховання та дидактичними особливостями їх викладання. Традиційно кінцевою метою професійної освіти є загальна сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; умінь правильно їх застосувати під час виконання своїх функцій; знання й прогнозування можливих наслідків певних дій, але при цьому не досягається мета освіти – пов'язати вміння, набуті в процесі навчання, з провідними рисами особистості, сприяючи формуванню особистості в цілому [7, с.143]. Формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів є інтегративним завданням фахової підготовки. Згідно із Законом України "Про вищу освіту", усі вимоги до особистості фахівця повинні бути висвітлені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках, котрі "відображають цілі вищої освіти та професійної підготовки, визначають місце фахівця у структурі галузей економіки держави і вимоги до його компетентності, соціально важливих якостей, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умінь для їх реалізації" [5].

Можна зробити висновок про те, що особистісний компонент підготовки фахівців залишається поза увагою вузів, хоча саме він виходить на перший план у практичній діяльності вчителя. У дослідженнях, присвячених вивченню уявлень студентів про професійні особистісні якості, необхідні в майбутній діяльності, було виявлено, що характер цих уявлень частіше за все є недостатнім для чіткого усвідомлення специфіки професійної діяльності. Більшість студентів мають неповне, неструктуроване уявлення про ідеал (модель) майбутнього вчителя, про професійні особистісні якості, що мають бути сформовані в процесі навчання в університеті та дозволять майбутньому спеціалістові відповідати вимогам професійної діяльності [2, с. 153].

Студенти першого курсу ще остаточно не усвідомлюють, для чого вони прийшли навчатися у вищий навчальний заклад. Вони спираються, як правило, на свої ідеальні уявлення про майбутню професію. Бажання набуті основ професійної майстерності у студентів I курсу найчастіше поєднується з репродуктивною навчально-пізнавальною діяльністю. При вступі до вищого навчального закладу студент, як особистість, продовжує формуватись і розвиватись відповідно до свого нового соціального становища, під впливом нового оточення, нового колективу, нових умов і вимог. Третій курс надзвичайно важливий з позицій формування позитивного відношення до майбутньої професії, формування професійної компетентності, адже в цей період розпочинається спеціалізація, активізується інтерес студентів до науково-дослідної діяльності. Ці особливості спричиняють звуження сфери інтересів особистості, кристалізують уявлення майбутніх фахівців про особливості своєї професії, можливості творчої реалізації власного потенціалу. Четвертий курс – зазвичай завершальний для отримання першого академічного ступеня "бакалавр".

Студенти старших курсів – це молодші колеги, які незабаром отримують диплом "бакалавр". На старших курсах студенти більш глибоко ознайомлюються з майбутнім фахом у період практики в освітніх закладах. Відбувається переоцінка цінностей. У студентів підвищуються вимоги до змісту, форм і методів спеціальної підготовки, формуються потреби творчої самореалізації особистості, відбувається інтенсивний пошук шляхів можливого працевлаштування чи продовження навчання в магістратурі. У студентів випускних курсів на перший план виступає перспектива завершення навчання у вищому навчальному закладі. Зазвичай вони вже мають чіткі уявлення про майбутній вид професійної діяльності, свої життєві плани та перспективи, сформоване позитивне чи негативне відношення до вибраної професії, можливостей працевлаштування. Але початок професійної педагогічної діяльності для молодого вчителя завжди пов'язаний із труднощами: здивування від того, як важко встановити контакт з учнями, проблема недооцінювання, переоцінка власної здатності забезпечити дисципліну в класі, велика кількість адміністративних обов'язків, емоційна та фізична перенапруга.

Одним з найважливіших компонентів професійності майбутнього фахівця є професійна компетентність. Професійна компетентність, за визначенням українських дослідників В.І. Жигір'я і О.А. Чернеги, це інтегральна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відбиває не лише рівень знань, умінь і навичок, професійного досвіду, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, але і соціально-моральну позицію особистості [4, с. 59].

Професійна компетентність включає такі елементи: спеціальну компетентність – систему знань у галузі предмету, загальну ерудицію; соціальну компетентність – здатність брати на себе відповідальність, приймати рішення, вміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації; психологічну компетентність – досвід міжособистісної взаємодії, культури емоційної сприйнятливості, навичок рефлексії; інформаційну компетентність, що включає володіння новими інформаційними технологіями; комунікативна компетентність, знання іноземних мов і високий рівень культури мови і спілкування; екологічну компетентність; валеологічну компетентність – наявність знань і умінь в галузі збереження здоров'я й у питаннях здорового способу життя [4, с. 59-60].

Отже, професійна компетентність це складне утворення, що включає в себе рівень знань, умінь і навичок, а також властивостей і особистісних якостей, які дозволяють здійснювати свою професійну діяльність на рівні вимог сучасної науки.

Становлення людини як професіонала тісно пов'язане з розвитком її особистісних якостей. Тому, формування особистісних якостей майбутніх фахівців під час навчання є сьогодні однією з головних цілей підготовки кваліфікованих фахівців, здатних високоякісно виконувати свої функції, володіти високою загальною і педагогічною культурою, мати ґрунтовні психолого-педагогічні знання.

В сучасних умовах професійне становлення майбутнього фахівця характеризується його активною участю у житті суспільства, розвиненим почуттям відповідальності, здатністю до ефективного використання своїх знань, умінь та здібностей, здатністю виконувати професійні функції і містить професійну компетентність, здатність до міжособистісної взаємодії, вміння конструктивно вирішувати складні життєві проблеми [10 с. 126].

В якості однієї із провідних характеристик особистості майбутнього вчителя фізичного виховання, що забезпечує його професійне становлення, ми вбачаємо високий рівень розвитку особистісної зрілості, яка визначається дослідниками, як ключове новоутворення віку, що корінним чином змінює попередню ситуацію розвитку, як складне психологічне новоутворення "у вигляді онтологічного ядра особистості, важливого для еґоїдентичності". Вона одночасно є критерієм особистісного зростання та виявом особистісного потенціалу людини, наявність особистісного потенціалу забезпечує природність особистісного зростання [16, с. 62-77].

Так, зокрема відзначають, що в основі соціально-психологічного розуміння особистості лежить "характеристика соціального типу особистості як специфічного утворення, як жива рухома системна цілісність, яка розгортає, вдосконалює, розвиває себе у соціально значимій сукупній діяльності, що реалізує багатоманітні соціальні стосунки" [14, с. 60].

Так, дослідник в психології, виділяють чотири базові компоненти особистісної зрілості: відповідальність, терпимість, саморозвиток, позитивне мислення [11, с. 88-95]. А.В. Іваненко та С. Тадеуш критерії зрілості особистості виділяють у таких категоріях: категорія внутрішніх компонентів зрілості включає в себе індивідуальні якості особистості (пам'ять, емоційна зрілість, вразливість, темперамент, психічна автономія, адекватна оцінка, самооцінка); категорія зовнішніх компонентів зрілості включає в себе суспільні якості особистості (інтерперсональна компетенція, просуспільна діяльність, відкритість, емпатія, гармонія з оточуючим середовищем) [12 с. 90]. Зрілу особистість, на думку О.С. Штепи, визначають: синергетичність, автономність, комунікативність, креативність мислення, толерантність, відповідальність та наявність власної життєвої філософії [15 с. 26–35]. Людина розвивається та самоактуалізується за рахунок внутрішніх ресурсів, а не штучно, через переконування чи заохочення, тобто завдяки зовнішній мотивації. Особистісно зрілу людину можна назвати професійною людиною, яка сама у собі віднаходить сили для долання життєвих обставин і самої себе.

Ю.З. Гільбух структурними компонентами особистісної зрілості є мотивація досягнення, ставлення до свого Я (Я-концепція), почуття громадянського обов'язку, патріотизм, активна участь у суспільно-політичному житті, почуття професійної відповідальності [13 с. 343].

Отже до структурних компонентів особистісної зрілості входять такі компоненти як відповідальність у різних сферах життєдіяльності, позитивне ставлення до себе, терпимість, потреба у саморозвитку, прагнення до максимально повної самореалізації, наявність власної життєвої філософії, почуття громадянського обов'язку, життєві установки, здатність до психологічної близькості з іншими людьми. На нашу думку, дана структура найбільш повно інтегрує в собі різні підходи до та визначення компонентів особистісної зрілості та включає аспекти професійно-особистісного зростання майбутнього спеціаліста, які є професійно значущими під час професійної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання.

Сучасне суспільство висуває високі вимоги до психолого-педагогічної підготовки вчителя, рівня його загальної та професійної культури. Професія вчителя, призначення якої – виховувати підрастаюче покоління, – вимагає від майбутніх вчителів професійно особистісних якостей котрі забезпечать ефективність професійної діяльності. Бути громадянсько-зрілою особистістю, якій мають бути притаманні ідейно-моральні якості, вона має усвідомлювати свої права, обов'язки, відповідальність перед державою, суспільством, самим собою, а також володіти сформованою професійною компетентністю, щоб відповідати тенденціям розвитку українського суспільства в нових суспільно-економічних умовах.

Використані джерела

1. Барбіна Е.С. Идеи интеграции, системности и целостности в теории и практике высшей школы: Научно-методическое пособие / Е.С. Барбіна, В.А. Семиченко. – К., 1996. – 261 с.
2. Барбіна Е.С. Педагогічна майстерність як чинник інтеграції професійної підготовки майбутнього вчителя / Е.С. Барбіна // Педагогіка та психологія. – 1996. – №3–4. – С.133–141.

3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; Головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – С. 414.
4. Жигір В.І. Професійна педагогіка: Навчальний посібник / В.І. Жигір, О.А. Чернега / за ред. М.В. Вачевського. – К.: Кондор-Видавництво, 2012. – 336 с.
5. Закон України "Про вищу освіту": Науково-практичний коментар. За загальною редакцією В.Г. Кременя. – К., 2002. – 323 с.
6. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов / Зимняя И.А. Изд. 2-е, испр. и перераб. – М.: Логос, 2003. – 384 с.
7. Платонов К.К. Психология. Учебник для индустриально-педагогических техникумов / К.К. Платонов, Г.Г. Голубев. – М.: Высшая школа, 1973. – 256 с.
8. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.
9. Педагогічна психологія: Навч. посібник / Л.М. Проколієнко, М.Й. Боришевський, В.О. Моляко та ін.; За ред. Л.М. Проколієнка, Д.Ф. Ніколенка. – К.: Вища школа, 1991. – 183 с.
10. Психологический словарь / Под общ.ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1999. – 494 с.
11. Реан А.А. Акмеология личности / А.А. Реан // Психологический журнал, 2000. – Т. 21. – № 3. – С. 88-95.
12. Иващенко А.В. Академическая зрелость студентов / Иващенко А.В., Тадеуш С. – М.: Социум, 2000. – 164 с.
13. Семиченко В.А. Психологія особистості. – К.: Видавець Ешке О.М., 2000. – 427 с.
14. Шорохова Е.В. Психологические аспекты проблемы личности / Е.В. Шорохова // Теоретические проблемы психологии личности / под ред. Е.В. Шороховой. – М.: Наука, 1974.
15. Штепа О.С. Пропріум зрілої особистості / О.С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 2. – С. 26–35.
16. Штепа О. Феномен особистісної зрілості / О. Штепа // Соціальна психологія. – 2005. – № 1 – С.62–77.

Penkovets D.

FORMATION OF PROFESSIONAL PERSONAL QUALITIES IN FUTURE TEACHER OF PHYSICAL EDUCATION AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS

Based on theoretical analysis of works of different authors and their research in the article the problem of the influence of personality traits on the formation of a professional personality of the future teachers of physical education as a psycho-pedagogical problem. The author expresses the view that the formation of man as a professional associated with the development of his personality that people developed and updated through internal resources.

Key words: *education, competence, professional, personal component, professional competence, personality, mature individual psycho-pedagogical training, communicative, professional, teacher.*

Стаття надійшла до редакції 30.03.13